

УДК 343.98

Осовський О. Д., здобувач кафедри кримінального процесу та криміналістики ЛьвДУВС

Фальсифікація доказів та їх процесуальних джерел як форма протидії розслідуванню порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів

У статті проводиться аналіз поняття протидія провадженню досудового розслідування, досліджується така форма протидії розслідуванню як фальсифікація доказів та їх процесуальних джерел. З огляду на специфіку провадження досудового розслідування за фактами дорожньо-транспортних подій запропоновано способи фальсифікації доказів та їх процесуальних джерел як форми протидії розслідуванню злочинів вказаної категорії.

Ключові слова: дорожньо-транспортна подія, протидія розслідуванню, докази та джерела доказів, фальсифікація доказів та джерела доказів.

В статье проводится анализ понятия противодействие производству предварительного расследования, исследуется такая форма противодействия расследованию как фальсификация доказательств и их процессуальных источников. Учитывая специфику производства предварительного расследования по фактам ДТП предложено способы фальсификации доказательств и их процессуальных источников как формы противодействия расследованию преступлений указанной категории.

Ключевые слова: дорожно-транспортные происшествия, противодействие расследованию, доказательства и источники доказательств, фальсификация доказательств и источники доказательств.

This paper analyzes the concept of opposition pre-trial investigation examines this form counter investigation as falsification of evidence and procedural sources. Given the nature of pre-trial investigation into road accidents prompted spososby falsification of evidence and procedural sources as a form of counter investigating crimes specified categories.

Keywords: road truck event rozsilduvannyu opposition, evidence and sources of evidence falsyfikatsiya evidence and sources of evidence.

Постановка проблеми. Якісна нейтралізація протидії розслідуванню загалом та розслідуванню порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (далі – ДТЗ) зокрема залежить від чіткості визначення форм протидії розслідуванню.

Р.С. Белкін зазначив, що якщо раніше під протидією розслідуванню розуміли переважно різні форми та способи приховування злочинів, то тепер це поняття наповнилося більш широким змістом і може бути визначене як навмисна діяльність з метою перешкоджання вирішенню завдань розслідування й у кінцевому підсумку встановленню істини по кримінальній справі [1, с. 129].

Як вказав Р.М. Шеховцов протидія розслідуванню одержує зовнішнє вираження в певних формах. Під формою протидії він розуміє вид активної поведінки протидіючого суб'єкта, у якій в певних ознаках, що проявляються зовні, відбиваються його психофізіологічні реакції на ситуацію, що склалася, при вчиненні злочину або в ході його розслідування [2, с. 27].

Щур Б.В. обґрунтовано зауважив, що обрання злочинцями видів і форм протидії зумовлене розвитком злочинності і являє собою реакцію на діяльність з розкриття

та розслідування злочинів [3, с. 12].

Стан дослідження. Проблему протидії розслідуванню досліджували О.В. Александренко, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.А. Бібіков, А.Ф. Волобуєв, О.Ф. Долженков, А.В. Дулов, В.Г. Гончаренко, С.Ю. Журавльов, Г.Г. Зуйков, А.В. Іщенко, В.М. Карагодін, Н.С. Карпов, І.П. Козаченко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.П. Корж, В.С. Кузьмичов, В.К. Лисиченко, В.О. Образцов, В.А. Овечкін, Ю.А. Спіцин Ф.М. Сокиран, В.Ю. Шепітько, Р.М. Шеховцов, М.Є. Шумило, Б.В. Щур.

Питанню фальсифікації доказів приділяли свою увагу такі науковці як Н.Р. Бобченко, Д.В. Пінчук та інші.

Однак, з огляду на те, що проблема протидії провадженню досудового розслідування за фактами порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів в Україні не розроблялась вважаємо достатньо актуальним питання форм протидії у провадженнях вказаної категорії, зокрема фальсифікації. **Метою** публікації є дослідження фальсифікації доказів та їх процесуальних джерел як форми протидії розслідуванню злочинів вказаної категорії.

Виклад основних положень. Незважаючи на ряд наукових розвідок щодо поняття протидії розслідуванню досюгодні не має однозначної дефініції цієї категорії.

Р.М. Шеховцов протидію розслідуванню розглядає як своєрідний вид цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших зацікавлених осіб, яка виражається у вигляді одинично вчинюваних умисних дій або у вигляді структурно складної умисної діяльності, спрямованої відповідно на приховування, зміну, знищення інформації, що має доказове значення, а також її носіїв з метою перешкодження встановленню обставин вчиненого злочину та винності причетних осіб [4, с. 204]. О.В. Александренко визначила протидію розслідуванню як своєрідний вид соціальної діяльності, що представляє собою систему навмисних, цілеспрямованих дій по перешкодженню повному, всебічному та об'єктивному розкриттю і розслідуванню злочинів [5, с. 29].

Б.В. Щур протидію розслідуванню визначив як діяльність зацікавлених осіб, спрямована на перешкодження розкриттю і розслідуванню злочинів за допомогою створення перешкод на шляху встановлення істини по кримінальній справі [3, с. 34].

Очевидно, що складність формулювання поняття протидії розслідуванню визначається неоднозначністю викоремлення її структурних елементів: суб'єктів, форм, способів.

Так І.О. Климов і Г.К. Синілов запропонували виділяти такі форми протидії розслідуванню: підкуп, залякування та інший вплив на потерпілого і свідків, щоб змусити їх відмовитися чи змінити первісні показання на користь кримінального середовища; установлення нелегальних каналів зв'язку з арештованими членами ОЗГ для узгодження лінії поведінки; наймання на загальногрупові кошти висококваліфікованих адвокатів; приховування підозрюваних за межами держави; приховування, знищення слідів, зброї та засобів злочинної діяльності; симуляція захворювань; тиск через засоби масової інформації шляхом використання помилок суб'єктів ОРД і кримінального процесу; цілеспрямована дискредитація оперативних працівників і слідчих; спроби вербування співробітників органів внутрішніх справ під погрозою використання проти них компрометуючих матеріалів; спроби підкупу слідчих, оперативних працівників, прокурорських і судових службовців [6, с. 24-25].

Шеховцов Р.М. виділені І.О. Климовим і Г.К. Синіловим форми протидії розслідуванню визначив способами, а не формами. Форма протидії, на відміну від способу протидії,

повинна охоплювати зовнішній бік подібних між собою за суб'єктом, об'єктом, характером дій груп способів протидії розслідуванню злочинів, чого автори наведеної класифікації не розрізняють. Зокрема науковець провів дослідження, яким виділив такі форми протидії розслідуванню вимагань організованими групами і злочинними організаціями: *відносно події злочину і його розслідування* – приховування злочину та перешкоджання його розслідуванню; *за спрямованістю дій* – приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб і втручання в розслідування злочину з метою примушення працівників органу дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду до прийняття рішень і провадження слідчих дій, що не відповідають процесуальним вимогам; *залежно від характеру взаємодії особи, яка вчинила злочин, з носіями інформації, що має доказове значення*, протидія розслідуванню може бути безпосередньою і опосередкованою, коли такі дії вчиняються через осіб, не пов'язаних із вчиненням злочину; *залежно від видів суб'єктів протидії розслідуванню* протидія виходить або від осіб – учасників події злочину або осіб, не пов'язаних з подією злочину; *за кількістю суб'єктів* протидія розслідуванню вимагань, вчинених організованими групами, злочинними організаціями, може бути здійснена як однією особою, так і організованим злочинним формуванням; *залежно від об'єктів* протидія розслідуванню буває у формі впливу як на фізичних осіб, так і на предмети матеріального світу, що є джерелом інформації, яка має доказове значення; *за кількістю об'єктів впливу* протидія розслідуванню буває простою – шляхом впливу на один об'єкт і складною – на два і більше об'єктів [2, с.34-36].

Р.С. Белкін, запропонував виділяти наступні форми протидії розслідуванню “внутрішню” і “зовнішню” [1, с.130]. Під «внутрішньою» протидією він розуміє протидію, здійснювану особами, причетними до розслідування в будь-якій формі. До суб'єктів “внутрішньої” протидії він відносить підозрюваних, обвинувачених, свідків, потерпілих, фахівців, експертів, випадкових осіб, котрі опинилися на місці події.

Б.В. Щур досліджуючи тактику усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, визначив такі форми протидії розслідуванню як: приховування злочинів як форма протидії розслідуванню; корупційні механізми протидії розслідуванню, використання засобів масової інформації, лже-свідчення і неправдиві показання, фальсифікація доказів, застосування погроз та фізичного насильства [3, с. 38].

Приймаючи за основу класифікацію Щура Б.В., звернемо увагу на фальсифікацію доказів.

Термін «фальсифікація» має два значення: 1) злісне навмисне перекручування яких-небудь даних; 2) зміна з корисливою метою вигляду або властивості предмета; підробка [7, с. 1263]. Фальсифікація означає підробку, свідоме перекручування, підміну (справжнього, дійсного) неправдивим [8, с. 652].

Д.В. Пінчук під фальсифікацією доказів у кримінальному процесі розуміє всяке умисне викривлення форми та змісту доказів, що негативно впливає на повний та об'єктивний розгляд судом кримінальної справи. Фальсифікація доказів означає їхню завіdomу неправдивість, розраховану на введення суду в оману. Також визначив, що фальсифікація доказів – це одна з різноманітних форм протидії розслідуванню та судовому розгляду кримінальної справи [9, с. 19].

Класифікацію способів фальсифікації в залежності від мети її суб'єкта (обвинувальна, виправдувальна) та змісту (фальсифікація існування, відсутності, перекручування) запропонував Ю.А. Спіцин, який фальсифікацію доказів назвав «вічний

бич» судочинства [10, с. 118].

В.Ю.Шепітько у криміналістичному значенні фальсифікацію доказів визначив як перекручування фактичних даних, що є доказами у кримінальній справі [11, с. 242].

Відповідно таке перекручування створює загрозу процесу доказування як діяльності щодо збирання перевірки та оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а значить і не правильності встановлення даних, які підлягають доказування, як наслідок, незаконності, необґрунтованості та необ'єктивності прийняття рішень у кримінальному провадженні.

Більшість фактів, які цікавлять слідчого і суд, пізнаються за допомогою відомостей про них, одержуваних з різних джерел, тобто за допомогою доказів. Докази можуть бути засобом встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, якщо несуть об'єктивну інформацію про них [12, с. 240]. При чому, фальсифікацію доказів може здійснити особа, яка безпосередньо здійснює діяльність по збиранню доказів та їх перевірці: сторона обвинувачення та сторона захисту [13, с.172-173].

О.О. Бібіков під фальсифікацією, як способом приховання злочину, розуміє підробка, створення неправдивої інформації і (чи) її носіїв [14,с. 68]. Відповідно способи приховання ділиться на декілька видів: 1. Фальсифікація матеріальних об'єктів, зокрема фальсифікація технічної несправності транспортних засобів; 2. Фальсифікація показань (дача завідомо неправдивих показань); 3. Фальсифікація висновків експерта шляхом його зхавідомо неправдивості; 4. Фальсифікація рашіне зібраних у кримінальному провадження доказів.

Крім того О.О. Бібіков вказує, що визначені в п.п. 3 і 4, способи приховування злочину як правило, представляють собою вчинення на експерта або працівника правоохоронного органу впливу через підкуп, погрозу і тому подібне [14,с. 70] .

З огляду на доробок провідних науковців та предмет дослідження: протидія розслідуванню порушень правилбезпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів пропонуємо наступні способи фальсифікації доказів та їх процесуальних джерел як форми протидії розслідуванню.

1. Складання протоколів процесуальних дій, які не проводились. У цьому випадку можуть мати місце факти складання протоколів допиту свідків—очевидців події, які фактично не були присутні під час вказаної події, під час чого фальсифікується дані про час та місце вчиненого злочину, його обстановку: дії учасників дорожньо—транспортної події (далі — ДТП) до зіткнення, механізм зіткнення, дії учасників ДТП після зіткнення. Також фальсифікації протоколу допиту свідка як факту проведення такого допиту метою якого є демонстрація дотримання порядку проведення іншої слідчої дії, зокрема пред'явлення особи чи предмету для впзнання. Адже відповідно до вимог КПК України особа повинна повідомити за якими конкретно ознаками чи сукупністю ознак може впзнати іншу особу чи предмет. При цьому, вказані свідки в дійсності могли допитуватись у кримінальному провадженні, або ж вказаний додатковий допит фальсифікується як і первинний. Викладені способи фальсифікації є ефективним як форма протидії розслідуванню у випадках, коли перевірка таких показань ускладнюється для прикладу вибуттям свідка у тривалі відрядження чи відпочинок за кордон, чи взагалі виїзд за кордон на постійне місце проживання або ж свідок — іноземець і тимчасово перебував на території України.

З позиції складності перевірки та спростування фальсифікації, вказаний спосіб може застосовуватись також під час допиту потерпілого у ДТП, особи, що вчинила

ДТП, які від отриманих тілесних ушкоджень померли.

Окремо необхідно визначити можливість фальсифікації одночасного допиту декількох осіб для з'ясування причин розбіжності та фактично фіктивного їх усунення. Крім того, вказаний спосіб може використовуватись для схилення дійсних (реальних) свідків до зміни показань в «потрібному» фальсифікатору руслі провадження досудового розслідування.

Окрім цього, фальсифікуватись можуть протоколи оглядів, зокрема речових доказів, з метою відображення певних ознак чи слідів на предметі; слідчого експерименту з здаваними свідками-очевидцями для підтвердження «правдивості» їх показань та використання фальсифікованої інформації для виконання експертиз.

Крім викладеного вище, фальсифікуватись можуть результати проходження медичного освідчення на предмет перебування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, керування транспортним засобом під впливом сильнодіючих лікарських препаратів.

2. Внесення змін до процесуальних документів. У цьому випадку факт проведення слідчої (розшукової) дії дійсно мав місце, однак у документ неправомірно вносяться зміни. Неправомірно — так як законом передбачено внесення змін у документ: застерження, зауваження учасників процесуальної дії. У разі фальсифікації може мати місце дописування тексту у протокол огляду місця події щодо погодніх умов, стану дорожнього покриття, інформації щодо засобів регулювання дорожнього руху, дорожніх знаків чи їх відсутності, слідів транспортного засобу тощо. У протоколи допитів внесення додаткових питань та відповіді на них, які в дійсності не ставились, даних про постановку питань та відмови відповіді на ці питання як результат небажання відповідати на ці запитання. Фальсифікація власноручного запису допитуваної особи щодо ознайомлення зі змістом протоколу, фальсифікація викладених власноручно допитуваним тексту уточнення змісту викладеного у протоколі допиту.

У протокол слідчого експерименту можуть вноситись неточні відомості про час та місце проведення слідчої (розшукової) дії, погодні умови за яких проводився експеримент, освітлення, використання засобів вимірювання, послідовність дій учасників цієї слідчої дії.

Також може мати місце підробка реквізитів процесуальних документів: зміна дати оформлення документа на зручний для фальсифікатора час; підроблення підписів осіб, які повинні бути присутніми під час проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, однак яких не було: поняті, спеціалісти, учасники огляду, зокрема учасники ДТП.

Особливого значення набуває фальсифікація додатків до протоколу огляду місця події: схеми розташування учасників ДТП, не якісна фіксація та вилучення слідів злочину.

3. Знищенні речових доказів і їх заміни іншими предметами. Ще одним способом фальсифікації доказів є створення фіктивних речових доказів, які не існували у реальному часі, внесення змін у реально-існуючі речові докази, заміна речових доказів на фіктивні.

Д.В. Пінчук фальсифікацію речових доказів визначив як зміну, знищенні, приховуванні та штучному створенні доказів із метою викривлення інформації, що сприяє встановленню істини у справі [9, с. 39]. Зміна речових доказів, характеризується їх деформуванням. Видозміна полягає у наданні ним певного неправдивого вигляду — зміна внутрішньої структури (ваги, складу, об'єму), пошкодження. Знищення речових доказів спричиняє втрату інформації, так як доказів, які залишаються, може бути недостатньо для звинувачення особи. Знищення речових доказів може бути наслідком винесення слідчим

завідомо незаконної постанови про закриття кримінальної справи [9,с.40].

Ефектими способом протидії розслідуванню ДТП у формі фальсифікації є приховування речових доказів шляхом їх неприєднання до кримінального провадження. Наприклад, у протоколі огляду місця події слідчий навмисно не відображає, що були виявлені предмети, які містять на собі сліди злочину чи вказують на механізм його вчинення: уламки шкла, бурду, снігу, елементів кузова, які як наслідок не вилучаються під час проведення огляду місця події.

Окрім приховування може мати місце зміна чи знищення предметів, які можуть визнаватись речовими доказами: перенесення у інше місце елементів, частин кузова, дорожніх знаків та частин їх розміщення (монтажування) зміна розташування транспортних засобів.

Також способом фальсифікації при розслідуванні ДТП є умисне штучне створення факту виявлення предметів у певному місці [15, с.72]. Тобто, для прикладу, при фальсифікації факту відшкодування завданої шкоди злочинцем чи підтвердження факту вимоги грошей від винуватця ДТП одному з учасників події можуть підкладатись, підкидатись предмети, гроші тощо для їх подальшого виявлення під час огляду, обшуку, тимчасового доступу до речей та документів. У цьому випадку фальсифікується речовий доказ, як наслідок інформація у протоколі слідчої (розшукової) дії, а також, за необхідності, поняті допитуються як свідки факту виявлення предметів та грошей у певної особи.

4. Зміна положення тіла загиблого в наслідок ДТП: зміна місця знаходження тіла жертви ДТП на проїжджій частині, тротуарі тощо, зміна положення тіла жертви на місці наїзду; зміна місця розташування тіла у транспортному засобі; зміна місця розташування частин тіла в наслідок його розчленування від наїзду.

5. Заміна водія та пасажирів транспортного засобу – учасника ДТП. Як наслідок, приховування реальних учасників (винуватців) ДТП, приховування факту керування транспортним засобом особою, що перебуває у стані сп'яніння чи займає певний соціальний статус, поява фіктивного очевидця події, який заздалегіть проінструктований про порядок та зміст інформації, яку він даватиме як свідок (потерпілий) у кримінальному провадженні.

Висновки. Таким чином, протидія розслідуванню це вид умисного діяння (як активного так і пасивного у формі утримання від вчинення правомірних дій) чи система діянь, що здійснюється особами, які вичинили кримінальне правопорушення самостійно або ж іншими учасниками кримінального провадження самостійно чи у співучасті з суб'єктом кримінального правопорушення, спрямованого на приховування, зміну, знищення доказів та (чи) їх процесуальних джерел (фальсифікації доказів та (чи) їх процесуальних джерел) з метою перешкоджання всебічному, повному та неупередженому дослідженню обставин, що мають значення у кримінальному провадженні.

Способами фальсифікації доказів та їх процесуальних джерел як форми протидії розслідуванню фактів порушення правил дорожнього руху та експліатації транспортних засобів є: складання протоколів процесуальних дій, які не проводились; внесення змін до процесуальних документів; знищення речових доказів і їх заміни іншими предметами; зміна положення тіла загиблого в наслідок ДТП: зміна місця знаходження тіла жертви ДТП на проїжджій частині, тротуарі тощо, зміна положення тіла жертви на місці наїзду; зміна місця розташування тіла у транспортному засобі; зміна місця розташування частин тіла в наслідок його розчленування від наїзду; заміна водія та пасажирів транспортного засобу – учасника ДТП.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования: Учебник /под ред. Т.В. Аверьяновой, Р.С. Белкина. — М.: Новый Юрист, 1997. — 400 с.
2. Шехавцов Р.М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Р.М.Шехавцов ; ЛАВС України. — Луганськ., 2003. — 220 с.
3. Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Б.В. Щур ; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. —Х., 2005. - 195 с.
4. Шехавцов Р. М. Підготування до допиту, що проводиться в умовах протидії розслідуванню // Вісник ЛІВС МВС. — 2001. — №. 2.- С. 233-236.
5. Александренко О.В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О.В. Александренко; Нац. акад. внутр. справ України. — К., 2004. — 184 с..
6. Климов И.А., Синилов Г.К. Противодействие криминальной среды как объект и предмет исследования теории ОРД //Материалы научно-практической конференции «Организованное противодействие расследованию преступлений и меры по его нейтрализации» (Пуза — Москва, 29-30 октября 1996 г.). — М., 1997. — С. 24-25.
7. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — М.: Большая Российская энциклопедия; СПб.: Норинт, 1998. — 1455 с.
8. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. -2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 790 с.
9. Пінчук Д.В. Кримінально-процесуальні наслідки фальсифікації доказів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Д.В. Пінчук ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2009. — 199 с.
10. Спицын Ю. А. Выявление фактов фальсификации доказательственной информации на стадии возбуждения уголовного дела // Воронежские криминалистические чтения / Под ред. О. Я. Баева. — Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2000. — Вып. 1. — С. 118-123.
11. Шелітько В. Ю. Криміналістика: Словник термінів. — К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2004. — С. 264 с.
12. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая / Белкин Р.С., Винберг А.И., Дорохов В.Я., Звирбуль В.К., и др.; Редкол.: Жогин Н.В. (Отв. ред.), Злобин Г.А., Каминская В.И., Карпец И.И., Кочаров Г.И., Миньковский Г.М. - М.: Юрид. лит., 1966. - 584 с.
13. Спицын Ю.А. Фальсификация доказательств. Уголовно-правовая характеристика // Воронежские криминалистические чтения / Под ред. О. Я. Баева. — Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2001. — Вып. 2. — С. 172-173.
14. Бибииков А.А. Противодействие расследованию преступлений, связанных с нарушением правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств, и криминалистические методы его преодоления : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09, А.А. Бибииков. - Тула, 2005. - 208 с.
15. Бобечко Н. Р. Перегляд судових рішень в порядку винятогого провадження: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Бобечко Н. Р. — Львів, 2004. — 240 с.